

Sámenissoniid autonomiija, árbevierut ja veahkaválddi máŋgga hámit

Rauna Kuokkanen

Dán artihkkala vuoddun lea “keynote” sáhkavuorru Sámi dásseárvokonferánsas “Fápmu ja fámohevuotta sohkaalperspektiivvas,” Oslo 19.-20.4.2007

Sámeservodagas gullá dávjá nana sámenissoniid dahje matriarkkaid birra (omd. Aikio 1999; Lukkari 1999). Dego máŋga eará eamiálbmotservodagas, sámeservodaga nissoniin lea historjjálaččat leamaš dihtolágan dásseárvosaš sajádat almmáiolbmuiguin. Dán “árbevirolaš dásseárvui” lea mihtilmas sohkaaliid rollaid, bargguid ja eallinbiriid symmetriija ja dievasmahttin (Bäckman 1982). Sohkaaliid gaskkas ii lean hierarkiija, vaikko barggut ledjege dávjá juohkášuvvan álmmai- ja nissonolbmuid bargguide. Dego Sámi dutki Louise Bäckman cealká: Servodagas, gos ceavzin lea čadnon bivdui, lea čielggas, ahte juohkehaš sohkaalis beroškeahttá jugii bargguid ja ahte bargujuohku lei dahkkon dan mielde, mii lei eanemus praktihkalaš (Bäckman 1982: 148). Dás čuovui ahte sámi nissonolbmot ledje iehčanaset ja sis lei váldi dihto eallima surggiin, dego rukuiguillevaš ja priváhta eallimis ja muhtimin maiddá ekonomalaš biirres. Árbevirolaččat eandalitge boazodoalus nissonolbmot dábálaččat mearridedje bearraša ekonomiijas (Solem 1970; Sámi Instituhtta 1979; Bäckman 1982; Valkeapää 1998).

Dasa lassin sámeservodagas leamaš vierrun ahte nisson- ja almmáiolbmuin ledje sierra opmodagat. Ovdamearkka dihte nuortalaš nissonolbmot árbevirolaččat oamastedje visot, maid sii ledje duddjon ja ráhkadan, maiddá sin isidiid biktasiid. Nisson- ja almmáiolbmot lávejedje maiddá dikšut iežaset loanaid (Paulaharju 1921). Sámi árbevirolaš lága mielde nisson- ja almmáiolbmot árbejedje dásseárvosaččat. Lei maiddá dábálaš, ahte leaskanisu fárrii ruovttoluotta iežas siidii ja válddii iežas opmodaga fárrui (Balto 1997).

Asta Balto dutkamuš sámi sohkaeallerollain doarju bajábeal etnográfalaš dieđuid. Sámi servodagas lea leamaš ja lea ain sámenissonat, geain leat alit sajádat ja eambo váldi go earáin. Sámenissona sajádat lea dávjá čadnon su bearraša sajádahkii ja riggodahkii. Balto dadjá goit, ahte sámeservodaga moderniseren eandalitge 1950-logu beallemuttu rájes lea rievddan árbevirolaš vugiid ja dábiid ja ahte dávjá patriarkála ideologiiat leat čuvvon servodatlaš nuppástusaid (Balto 1997).

Dego earáge eamiálbmogiid servodagain, koloniála ja patriarkála historjá lea hábmen ja rievddan maiddái sámeservodaga. Patriarkála jurddašuvuogit ja daid čuovvu lágat leat rievddan árbevirolaš sohka-beallerollaid ja -doaimmaid mánggaláhkai. Dán sáhtta oaidnit ovdamearkka dihtii dálá struktuvrralaš sierraárvosašvuodas árbevirolaš ealáhusain (Joks 2001; Sára 2002; Sára 2003; Sára 2003). Dávjá goit gullá, ahte seksisma ii leat sámeservodaga buncarákkis – ahte dat gávdno dušše váldoservodagain. Vaikko sámenissona árbevirolaš válđi ja nana sajádat servodagas sáhtta doallat deaivása muhtin olbmuid buohta ain otnábeaivve, lea goit dárbu guorahallat ášši dárkkilabbot. Louise Bäckman lea cealkán, ahte sámeservodaga ii sáhte gohčodit matriarkálan (Bäckman 1982). Jorunn Eikjok mielde fas oainnut nana sámenissoniid ja matriarkála sámeservodaga birra leat 1970-logu sámelihkadusa ráhkadan myhtat, maid ulbmilin lei earuhit sámiid váldoservodagain ja sin kultuvrrain. Eikjok mielas sámi lihkádussii lei dábálaš gitta 1980-logu loahpa rádji deattuhit ahte sámenissonat eai lean vuoluštuvvon seammaláhkai go davviriikkalaš nissonat ja ahte sámeservodagas nissonat leat dásseárvosaččat almmáiolbmuiguin (Eikjok 2000).

Patriarkála jurddašepmi lea dávjá bohtán eamiálbmotservodagaide vuosttas háve kristtalašvuoda bokte. Muhtin dálá njunuš sámenissonkulturbargit oaivvildit, ahte kristtalašvuodta lea buktán hierárkkalaš ádejumii sohka-beleiid gaskii nu, ahte almmáiolbmot leat šaddan dehálabbon go nissonolbmot. Dás boađusin leamaš dávjá sámenissoniid fuones iešdovdu (Juuso 1998; Lukkari 1998; Paltto 1998). Dát lea dábálaš maiddái eará eamiálbmotservodagain. Mohawk dutki Dawn Martin-Hill cealká, ahte kristtalaš árvvuid ja vugiid atnuiváldimis lea čuvvon nissonolbmuid olggušteapmi árbevirolaš seremoniijain ja dat, ahte nissonolbmuid vuollegasvuodta adnojuvvo “árbevirolažžan” (Martin-Hill 2003: 109). Seammaláhkai lestadianisma, mas leamaš fámoláš váikkuhus sámeservodagas, lea buktán fárustis oainnuid nissonolbmuid hurskkisvuodas ja vuollegasvuodas dábálaš kristtalaš dualisttalaš nissonogova lassin, man mielde nissonolmmoš lea juogo buorre (Maria, eŋgel) dahje bahá (Maria Magdalena, fuorra).¹

---

¹ Dákkár govvadusat gávdnojit maiddái dálá sámeservodagas ja sámi girjjálašvuodas (gč. omd. Guttorm 1998). Kirsti Paltto lea fas čállán kristtalašvuoda váikkuhusain nissonolbmuid eallimis girjjistis *Guovtteoaivat nisu* (Paltto 1989; gč. maiddái Poikajärvi 1996).

Kristtalašvuohta ja eandalitge lestadianisma leat váikkuhan sámeservodagas jo máŋga sohka buolvva áigge. Dan dihtii dálá oainnut ja doaladumit sámenissoniin leatge máŋgageardásaš seaguhusat iešguđet guovlluin ja áigodagain bohtán váikkuhusaid. Dat dahká “árbevirolaš” sámenissoniid rollaid ja stáhtusa kártema oalle váttisin, jos ii oalát veadjemeahtumin. Danne galgáge jearrat, ahte leago árbevierru álo árbevierru? Nuppiin sániin dat, mii muhtimin gohčoduvvo árbevierrun, sáhttá leat váldon atnui servodagas bálvalit dihto joavkku dárbbuid ja áigumušaid. Ja leago árbevierru álo buorre dahje ovddidago vai duolbmágo dat dásseárvvu servodagas?

Lea dehálaš maiddái guorahallat dárkkilit makkár ”árbevieruin” lea sáhka. Dego métis-dutki Emma LaRocque dadjá, dávjá mii gohčoduvvo árbevierrun leage kristtalaš, patriarkála, liberála dahje ”New Age” hutkkus dahje botnašupmi eamiálbmogiid árbevieruin (LaRocque 1997). Eamiálbmogiid árbevieruid ođđasithábmen koloniála ja patriarkála jurddašuvugiid mielde lea maiddái vuohki jaskkodahttit ja vuoluštit eamiálbmotnissoniid ja váldit eret sis sin ovddeš auktoritehta ja sosiála sajádat servodagas (Martin-Hill 2003). Árbevieruiguin ávkkástallan lea dábálaš maiddái dálá eamiálbmotpolitihkas, gos árbevierut meroštallojuvvojit ođđasit ja geavahuvvojit ráddjet nissoniid servodatlaš oassálastima.

Navajo-dutki Jennifer Denetdale lea guorahallan dan iežas servodagas ja eandalitge dan ektui, mo dat lea vuohhtimis Miss Navajo –gilvvuin. Son dadjá, ahte čáppisvuoda gilvvut duodaštit, mo almmái- ja nissonrollaid leat juohkásan dálá servodagas nu, ahte albmát oassálastet friijat buot almmolaš surggiin, muhto nissoniid almmolaš oassálastin lea ráddjejuvvon dušše dihto surggiide. Dávjá almmái- ja nissonolbmuid oassálastima stivre maiddái garra duppalstandárda: omd. Miss Navajoi lea biddjon garra morála gáibádusat (ii oaččo juhkat iige borgguhit, gándaskihpara galgá doallat priváhta jn.). muhto almmáipolitihkariid “eahpemorála” (omd. juhkanvuodaš dahkkon rihkkumusat, veahkaválddálašvuohta) láhtten, man birra aviissat dávjá čállet, ii dupmejuvvo. Denetdale dadjá, ahte vaikko Miss Navajo ovddasta muhtin muddui navajoid kultuvrralaš árvvuid ja ideála nissonvuoda, lea dehálaš maiddái miedihit ahte čáppisvuoda gilvvuid ruohttasat leat vilges gaskaluohkalaš árvvuin, maid mielde femininitehta lea šiivuivuohta (chastity), šiehku (virtue) ja moralitehta. Árbevierru nappo sáhttá šaddat veahkeneavvun, mainna legitimere dihto sohka beallerollaid servodagas (Denetdale 2006).

Sámis eai (lihkus) leat Miss Sápmi gilvvohallamat, muhto Denetdale fuomašumiid sáhttá guorahallat maiddái sámeservodaga ektui. Go hállat árbevieruin,

leago sáhka duođaid árbevieruin vai vugiin, mainna stivre dihto olmmošjoavkkuid servodagas, nappo symbolalaš ja struktuvrralaš veahkaválddis? Ja mo mii sáhttit mearridit, mii lea sámi árbevierru ja mii ii? Leago misge nu, ahte go sámealbmát oassálastet friijat buot almmolaš surggiin, sámenissoniid almmolaš oassálastin lea ráddjejuvvon dušše dihto surggiide? Sáhtta leat nu, ahte mángasiid mielas mis ii leat nu. Jos mii geahččat ovdamearkka dihte Norgga Sámediggái, de mii oaidnit ahte dásseárvu lea ollášuvvan: Sámedikki presideanta lea nissonolmmoš ja áirasiin 51 % leat nissonolbmot. Buot ásašusain eai leat liikka nu bures ja mii galgat atnit mielas, ahte nissoniid eanetlohku Norgga Sámedikkis lea eandalitge erenoamáš nissoniid rekruterenkampanjja boadus (Stordahl 2001; Stordahl 2003). Ovdal manjimuš válggaid (2005), nissonáirasiid proseanta lei 12. Suoma ja Ruota Sámedikkiid nissonáirasiid proseanta lea ain 21 ja 35. Eará fámoláš sámeorganisašuvnnain dego omd. Norgga boazodoalliid riikkasearvvi (NBR) stivrras leat dušše 22 proseantta nissonáirasat. Dat rihkku Norgga lága, mii gáibida ahte organisašuvnnaid stivrrain galget leat unnimustá 40 % nissonolbmot (Utsi 2005).

Nummirat mitalit oasi duohtavuodas, muhto lea dárbu maiddáai geahččat nummiriid duohkáai. Dat lea mearkkašahti, ahte Norgga Sámedikkis lea vuosttas háve nissoneanetlohku ja nissonolmmoš presideantan, muhto dat eai automáhtalaččat mearkkaš dan, ahte patriarkála politihkalaš doaibmavuogit, intreassat dahje struktuvrrat rievdaduvvojit dahje oppa šaddet jearaldatvuložin.² Sámenissonpolitihkariid oainnut ja viggamušat oassálastit politihkalaš ságastallamii ain badjelgehččojuvvojit ja bilkiduvvojit erenoamážit dalle, go lea sáhka ng. áššiin, mat ”árbevirolaččat” gullet almmáiolbmuide dego bievlavuodjimis (Utsi 2005). Nubbi ovdamearka symbolalaš, čiegus veahkaválddis lea vuohki, mainna nuorra nissonpolitihkkariid oainnuid (dego Norgga Sámedikki dálá presideantta) eai váldde duođas dahje ane dehálažžan (Aslaksen 2007). Dáža sosiologa, feminista ja ovddeš stuorradiggeáirras Berit Ås lea buktán ovdan teoriija dábáleamoš patriarkála hálddašanteknikkain, mainna jaskkodahttit nissoniid ja dahkat sin oaidnemeahtumin nu, ahte sii dávjá ieža maid jáhkkigoahtit dasa, ahte sin oainnut, barggut ja doaimmat

---

² Nummiriid guorahallan sáhtta leat maiddáai reduktiivvalaš danne, go lea vejolaš ákkastallat, dego muhtumat leat dahkan, ahte eamiálbmotnissoniin sáhtta leat earálágan oassálastinvuogit ja -sajit go dat, maida mii leat hárjanan váldoservodagain. Nuppiin sániin nissonat váikkuhit lávddi (“scene”) duohken ja sii atnojuvvojit árvvus vaikko sii eai leat válljejuvvon mearrideaddji sajádagaide (“respected, not elected”) (e.g., Irlbacher-Fox 2001).

leat vuolitárvosáččat. Dábáleamos vuogit leat bilkideapmi ja badjelgeahččan (Ås 2004).

Dasa lassin mii galgat váldit vuhtii, ahte sámiid politihkkálaš orgánat dego Sámedikkat dahje Sámeráđdi leat máŋggaláhkai njuolgggo kopijjat davviriikkalaš ášahusain. Das čuovvu, ahte dat maiddái speadjalastet váldoservodaga jurddašuvugiid ja árvvuid. Vaikko dain sámiid orgánain ii leat nu ollu duodalaš mearridanváldi, dat goittotge geavahit válddi siskkáldasat: dat mearridit doaibmaplánain ja ulbmiliin ja giedahallet dušše daid áššiid, mat adnojuvvojit dehálažžan eandalitge patriarkála politihkalaš ortnega mielde. Seammaláhkai go Navajo-álbmogis, min politihkalaš ášahusaid eai sáhte gohčodit árbevirolažžan.

Seksuála ja fysalaš veahkaváldi sámeservodagas

Fysalaš ja seksuála veahkaváldi sámenissoniid vuostá lea fáddá, mii ain lea eanaš sámiide tabu ja man birra ii leat álki hállat ja buktit oidnosii servodagas. Dan dihtii mii galgat guorahallat kritihkalaččat maiddái nuppi dábálaš myhta sámiid birra. Dan myhta mielde sámit leat ráfi álbmot (Nickul 1970; Lehtola 1994; Lehtola 2000). Dát myhta lea goit šaddan jearaldatvuložin maŋimuš jagiid áigge, go viimmát leat maiddái almmolaččat gullogoahtán dáhpáhusat fysalaš ja seksuála veahkaválddis nissoniid ja mánáid vuostá.

Eandalitge kristtalašvuoda dihte nissoniid seksualitehta lea leamaš stuorra tabu sámeservodagas. Nissoniid sivahallan ja heahpat, mii dájvja laktása seksuála veahkaváldái, lea dagahan dili, ahte veagalváldin-, illástan- ja eará seksuála veahkaválddi dáhpáhusaid ii leat nu álki almmuhit eiseválddiide dahje vádit polesiidda. Dilli lea goit rievdamin maiddái sámi báikegottiin dego Guovdageainnus, mii lea leamaš maŋimuš jagiid ollu mediain vuolleahkásaš nieiddaid rohčosandáhpáhusaid dihte.³ Geassemánus 2005 Guovdageainnus dollojuvvui almmolaš čoahkkin ja ságastallan, gos oktan fáddán lei nieiddaid seksuála givssideapmi nuoraidskuvllas. Anton Dahl, nuoraidskuvlla oahpaheaddji mitalii, mo son lea oaidnán gánddaid čárvet nieiddaid hárcægaskii go vázzet meattá. Go son gažadii gánddaid ášši birra, sii eai oppa ádden, manne dahje mo dat ii leat dohkálaš

---

³ Guovdageainnu suohkanis, gos leat 3000 ássi, lei 16 almmuhuvvon illástan/rohčosanášši jagi 2005, golmma geardde eanet go ovddit jagi (Utsi 2005).

láhtten.⁴ Dahl mielas lea stuorra dárbu bargagoahtit gánndaid guottuiguin nieiddaid ektui (Pulk 2005).

Sámi psykiatra Marit Triumph mielas okta čilgehus dákkár dillái sáhtta gávdnot nieiddaid árbevirolaš bajásgeassinvugiin Guovdageainnus. Nieiddat ja nissonolbmot galget leat siivui ja dadjat ”ii” vaikko ii oaivvildange dan. Dasa lassin lei nieiddaid ja nissonolbmuid ovddasvástádus jos almmái ribai ”mannat menddo guhkás” – nissonolmmoš lei fillen albmá iige dalle sáhttan hállat veagalváldimis. Dán lahkái gánndat ja albmát ohppe, ahte ii dárbaš beroštit vaikko nieiddat dahje nissonolbmot dadjet ”ii” (Pulk 2005). Marit Triumph vuostálastá garrasit dákkár bajásgeassinvugiid, maid son gohčoda árbevirolažžan. Bajábeal ságastallama ektui árbevieruid birra lea miellagiddevaš guorahallat, makkár árbevieruin dán oktavuodas lea sáhka. Leago sáhka dološ sámi árbevirolaš bajásgeassinvugiin vai mákságo ”árbevirolaš” dán oktavuodas juoidá eará?

Go mii guorahallat kritihkalaččat árbevieruid, mii galgat goit garvit čilgehusaid, maid mielde kultuvra okto lea sivalaš veahkaváldái nissoniid vuostá. Dákkár čilgehusat gávdnojit muhtin dáža dutkiid gaskkas, geat leat guorahallan muslimiid bággonáitalemiid. Sherene Razack, gii analysere guokte dáža dukti čállán girjji, árvvoštallá sudno lahkonanvuogi, mii “kulturalisere” veahkaválddi nissoniid vuostá (i.e., veahkaválddi ruohttasat leat kultuvrras). “Kulturaliseremiin” veahkaválddi dát analysat čihket daid iešguđetlágan ja mánggabealat sivaid, mat dagahit ja dollet badjin veahkaválddi servodagas (Razack 2004).⁵

Válddán dás nuppi ovdamearkka, mii čájeha árbevieruid mánggalágan oli ja mearkkašumi. Eamiálbmotservodagain vuorrásat dávjá ovddastit árbevieruid ja árbevirolaš árvvuid, vugiid ja jurddašeami. Guovdageainnu boares nissonolbmuid oaivilat rohčosandáhpáhusain goittotge hirpmástuhte mánggasiid, go sin mielas nieiddat galget sivahit iežaset go sii ieža ”bearehaga rinžžistit” (Utsi 2006). Ovddastitgo dákkár oaivilat sámi árbevieruid dahje árbevirolaš árvvuid? Galgá maiddá jerrat, manne Guovdageainnu eallilan nissonolbmot bealuštit almmáiolbmuid ja eaige nieidamáid, geat leat veahkaválddi oaffarat?

---

⁴ Seammaláhkai Guovdageainnu Sámi searvvi nissonlávdegotti Rawdna Carita Eira dadjá leat váttisvuontan “go leat dievddut geat veahkaváldet nissoniid, iige leat ipmárdus ahte dat lea boastut” (Utsi 2006).

⁵ Seamma “kulturaliseren” lahkonanvuogi sáhtta oaidnit sámiid vuostá dáža rasisttalaš joavkku vuogis, mainna sii ávžžuhit iežaset neahttasiidduin olbmuid “seastit bohccuid ja njuovvat sámiid dan sadjái.” Okta sivva sámiid vášuheapmái lea dat, go sámeálbmat rohčosit vuolleahkásaš nieiddaid (eambo dan birra vuolábealde). XXX

Nissonolbmuid sivahallan lea hui dábálaš dálá servodagain, maiddáí sámeservodagas. Dat lea vuohttimis populára kultuvrras (omd. ealligovat), girjjálašvuodas ja juoba giellageavaheamis. Lea maid dábálaš ahte máŋggat nieiddat ja nissonolbmot ieža siskkáldahttet (adopterejit) dan oainnu. Leago sivahallama vuodđun patriarkála dahje seksisttalaš árvvut vai leago dat kristtalašvuoda váikkuhus?⁶ Kristtalaš árvvuid mielde nissonolmmoš galgá leat vuollegas, sigolas, siivui, passiiva ja doahtalit almmáiolbmo. Dasa lassin eandalitge lestadianisma sárdnida čijaheami vuostá. Nissonolmmoš galgá baicce garvodit ‘albmalahkáí’ (nappo ii oaččo rincašaddat) iige oaččo muđuige giktalit fuomašumi alccesis.

Seammalahkáí oainnut, maid mielde nuorra nieiddaid rohčosemiin sáhka lea bargguhisvuodas speadjalastet dábálaš viggamušaid ”beastit” almmáiolbmuid sin ovddasvástádusas. Mii sáhttit jerrat manne bargguhis nissonolbmot eai illás dahje rohčos mánáid? Jos bargguhisvuolta dagaha fysalaš ja seksuála veahkaválddi, maid dat muitala almmáiolbmuid árvvuid ja sin maskulinitehta birra? Dákkár čilgehusat orrot evttoheamen ahte seksuála veahkaváldi dakkár olbmuid vuostá, geain leat unnimus vejolašvuodát bealustit iežaset, lea áigeajanas almmáiolbmuide go sis ii leat eará dahkamuš. Gos bohtet dakkár oainnut, maid mielde (seksuála) veahkaváldi lea áigeajanas? Muhtumin gullá maiddáí čilgehusaid, ahte almmáiolbmot eamialbmotservodagain dorvvástit veahkaváldái danne, go sii leat massan buot eanemus odđa áiggi nuppástusaid geažil. Dákkár čilgehusat eai goit doala deaivása. Máŋggat dutkamusat omd. Davvi-Amerihká eamiálbmotservodagain leat buktán ovdan, ahte nissoniid árbevirolaš rollat ja doaimmat leat nuppástuvvan seamma ollu go almmáiolbmuid. Áidna mii lea bisson seamman nissonolbmuide lea mánáid riegádahttin. Dego okta dutki dadjá, kanturbargu lea seamma gáidán nissonolbmuid árbevirolaš bargguin go geaidnohuksen almmáiolbmuid árbevirolaš ealáhusain (Ackerman 2002).

Lea maiddáí dehálaš atnit mielas, ahte nieiddaid rohčoseapmi ii leat ráddjejuvvon dušše Guovdageidnui. Mun, gii lean eret Deatnogattis, lean gullan máŋga olbmos ahte dat dáhpáhuvvá ja lea guhká dáhpáhuvvan maiddáí dan guovllus. Olbmot eai leat dán rádjái duostán ja háliidan buktit daid almmolašvuhtii. Nieidamánát ballet muitaleames ja váidimis, go sii dihtet ahte sii sivahallojit ja

---

⁶ Sáhtta dadjat, ahte kristtalašvuolta vuodđuduvvá nissonolbmo sivahallamii (dat lei Eeva gean dagu dihtii olmmoš šattai eret paradiisas). Kristtalašvuolta ii dupmehala almmáiolbmuid seammalahkáí. Dat ii leat diedusge miige ipmasiid, go dathan vuodduvva ‘bassi golmmavuhtii’ geat buohkat leat almmáiolbmot.

stigmatiserejuvvojit iežaset ruoktobáikkiin. Dat ahte áššis leat ságastallagoahtán Guovdageainnus leage dehálaš álgu seksuála veahkaválldi giedahallamii ja dan ruohttasiid guorahallamii almmolaččat sámeservodagas.

Cherokee dutki Andrea Smith lea dutkan veahkaválldi eamiálbmotservodagain ja son oaivvilda, ahte seksuála veahkaválldi leamašan veahkeneavvu, mii dagai eamiálbmotservodagaid koloniserema vejolažžan. Son čilge, ahte eanáš Amerihká eamiálbmotservodagain ledje ovdal dásseárvosaččat, nappo nisson- ja almmáiolbmuid rollaid ja bargguid gaskas erohusain ii lean árvoortnet, mii livččii vuodđuduvvan sohkabeliide. Vaikko nissoniid ja albmáid gaskkas leige dávjá bargojuohku, de liikká dihto barggut eai jurddašuvvon vuolitárvosazžan danin, go dat gullet nissoniidda. Koloniála eiseválddit oidne dan ja sin vuosttaš doaibman šattai ásaht hierarkii ja dahje árvoortnega eamiálbmotservodagaide ja dahkat dan lunddolažžan. Dát dáhpahuvai patriarkáhta bokte, dahje almmáiolbmuid loktemiin nissonolbmuid bajábeallái. Almmáiolbmot šadde ráđđejeaddji sajádahkii eamiálbmotservodagain ovdamearkka dihte nu, ahte koloniála eiseválddit ja gávpejaččat beahttaledje ráđđádallamis ja giedahallamis áššiid nissonolbmuiquin, vaikko sii livččege lean jodiheadji sajádagas iežaset servodagain. Veháziidda dát odđa ortnet šattai lunddolažžan, ja nissoniid politihkalaš ja ekonomalaš váldi geahpanii. Sin doaimmat, barggut ja oainnut šadde vuolitárvosazžan servodagas (Smith 2005).

Andrea Smith mielas kolonialismma (mii ovddasta stáhta veahkaválldi) ja persovnnalaš veahkaválldi oktavuoha lea vuohttimis čielgaseamosit ásodat- dahje internáhtaskuvllaid árbbis. Smith mielas eamiálbmotservodagaid otná sosiála váttisvuodaid (dego alkoholisma, narkotihkkaid geavahus, iešguđetlágan veahkaválddálašvuoha, mánáid illásteapmi ja rohčoseapmi) ruohttasat gávnojit ásodatskuvlla (internáhta) áigodagas. Son oaivvilda, ahte eamiálbmogat ain otnábeaivve ellet ásodatskuvllas dáhpáhuvvát soardima ja veahkaválldi čuovvumušaid earret eará dan dihtii, ahte váldoservodat ii leat dovddastan ja váldán dán historjjálaš soardima duodas. Das fas čuovvu, ahte eamiálbmotservodagain joatkašuvvá ain jaskatvuoha, mii hehte olbmuid ohcamis veahki ja buorráneames traumas, mii manná máŋga sohkabuolvva čađa. Smith dadjá, ahte jos stáhta hárjehan assimilerenpolitihka celkojuvvošii almmolaččat olmmošrivttiid rihkkumuššan, ovttaskas olbmot eai dárbbasjedje dovdat persovnnalaš heahpada hállat dáid áššiid birra ja eamiálbmotservodagat oáččošedje vejolašvuoda oktasaš, kollektiiva

buorráneapmái. Ná ii goit leat, baicce eamiálbmogat ieža jotket koloniála veahkaválldi árbbi ruokto- ja seksuála veahkaválldi, mánáid rohčoseami ja homofobia bokte. Ruđalaš ja eará buhtadusat eai veahket dán dili nu guhká go eamiálbmogat eai vuos ieža gieđahala servodaga siskkáldas doaibman- ja láhttenvugiid, mat sordet sin ja maid sii leat ieža siskkáldahtán áiggi mielde (Smith 2005).

Dásseárvu ja fámosmuvvan: odđalágan áddejupmi válldis?

Dál go lean gieskat fárren Guovdageidnui, lean jo moadde háve gullan ovtta eallilan badjenissona birra, gii válldii sátnevuoru 1970-logu beallemuttus báikkálaš dásseárvokonferánsas ja celkkii, ahte “maid dainna dásseárvuin – ii das gal boađe mihkkige jos almmáiolbmot álget mearridit.” Ovdamearka čájeha ahte goit muhtin sámenissoniin muhtin ealáhusain (eandalitge boazodoalus) lea leamaš ja sáhtá ain leat váldi ja oalle viiddis autonomiija. Muhto eará ovdamearkkat čájehit, ahte sihke sin váldi ja mearridan-, oassálastin- ja váikkuhanvejolašvuodát eai leat nu stuorrát go mii mángii jurddašit. Nissonolbmuin sáhttet leat dilli ja vejolašvuodát oassálastit servodatlaš dahje politihkalaš dásis, muhto sis liikká sáhtá váilut persovnnalaš mearridanváldi iežas gorudii. Autonomiija nappo lea ollu viidát go politihkalaš doaba, ja dan galgá áddet sihke ovttaskas olbmo ja kollektiiva dásis. Go lea sáhka dásseárvvus servodagas, lea vealtameahtun guorahallat guktuid ja daid mánggalágan beliid. Okta bealli lea sohka bealledásseárvu ovttaskas olbmo dásis, dahje nissoniid individuála autonomiija, man ii sáhte duolbmat kollektiiva autonomiija namas, dego lea mángii geavvan eamiálbmotservodagain (e.g., Gutiérrez&Palomo 2000; Napoleon 2005; Smith 2005).⁷

---

⁷ Dát ságastallan lea leamaš jođus eandalitge guhká Kanada eamiálbmotservodagain, gos gažaldat lea 1982 rájes leamaš das, guoskágo Kanada olmmošvuogiatvuodaid sohka bealledásseárvoparagráfa eamiálbmotservodagaid, mat sáhttet iešmearrideami (sovereignty) namas ákkastallat, ahte dat ii guoskka sidjiide ja ahte sii eai oppa dárbbasge dan. Dákkár ákkastallama leat mánggat eamiálbmotnissonat guhká vuostálastán (e.g., Moss 1990; Medicine 1993; Nahanee 1997; e.g., Green 2001; Monture 2004; Green 2005). Omd. jurista Teresa Nahanee oaivvilda, ahte kollektiiva iešmearrideapmi lea sorjevaš ovttaskas olbmuid iešmearridanrivttiin ja -vejolašvuodain (sit. Green 2000, 338).

Nuppi dáfus galgá atnit mielas, ahte dásseárvu sáhtta mearkkašit eará áššiid eamiálbmotservodagas go váldoservodagas. Ovdamearkka dihte Kate Shanley dadjá, ahte Amerihká intiánanissoniid lihkádus ovddida dásseárvvu guovtti láhkai, mat eai guoskka váldoservodaga nissoniide. Individuála dásis intiánanissonat geahččalit ovddidit dakkár sosiála struktuvrra ceavzima, man prinsihpat leat earáláganat go váldoservodaga bearaš-áddejupmi. Servodatlaš dásis olles álbmot ovddida iešmearrideami vai dat sáhtta doalahit dárbašlaš gaskavuodaid ja rivttiid lundui, mat leat eaktun álbmoga kollektiiva ceavzimii (Shanley 1988).⁸

Vaikko dilli sáhtta leat earálágan sámeservodagas, de liikká mis sámiin lea maiddái guorahallat dásseárvvu dárkkileabbot ja kritihkalaččat (mii ii goit oaivvil dan, ahte dat livččii dárbašmeahttun). Sosiologat Sven E. Olsson ja Dave Lewis, geat leaba guorahallan davviriikkalaš sosiáladorvonjuolggadusaid ja sámiid rivttiid, oaivvildit ahte eamiálbmotrivttit ja buresbirgejunstáhta-ideologijja, mii vuodđuduvvá individuála dásseárvui, leat soabatmeahttumat. Davviriikkalaš buresbirgejunstáhtaortnet lea gal buktán buresbirgejumi sámiide individuála dásis, muhto dat ii leat váldán vuhtii sámiid oktan álbmogin, nappo buresbirgejumi kollektiiva dásis (Olsson&Lewis 1995). Nappo individuála dásseárvu sáhtta maid duolbmat kollektivva autonomijja. Dehálaš livččii maiddái čielggadit, makkár sohka bealleváikkuhusat leat leamaš dáid guovtti ideologijja soabatmeahttunvuodas – bealli man Olsson ja Lewis eaba leat dutkan.

Mii galgat maiddái atnit mielas, ahte dásseárvu ii ollašuva eaige min viggámušat iežamet servodagaid ja sámi báikegottiid huksemis, ovddideames ja nannemis eai lihkostuva jos servodagas muhtin joavkku olmmošvuoigatvuodát dulbmejuvvojit systemáhtalaččat. Amnesty International organisašuvnna mielde veahkaváldi nissoniid vuostá lea min áiggi stuorámus olmmošvuoigatvuodaid rihkkumuš (Amnesty International).⁹ Dan dihtii lea dehálaš guorahallat ja čielggadit dárkkilabbot iešguđet veahkaválddi hámiid ja daid ruohttasiid maiddái

---

⁸ Earát leat fas fuomášuhtán, ahte eamiálbmogiid gáibádusat sin rivttiide eai leat dušše dásseárvvu gáibádusat váldoservodagain, muhto dain lea historjjálaš vuodđu (Green 2001).

⁹ Organisašuvnna statistihkaid mielde ovdamearkka dihtii juohke jagi miljovnnat nissonat illástuvvojit (illásteaddjin leat sin guoimmit, fuolkkit, ustibat, amas olbmot, bargoadit, kollegat ja soalddahat). Bearašveahkaváldi lea maiddái dábalaš birra máilmmi ja oaffarat leat stuorámus oassin nissonat ja nieiddat (omd. USAs, bearašveahkaválddi oaffariin sullii 85 % leat nissonolbmot). WHO mielde gitta 70 % goddojuvvon nissonolbmuid leat sin guoimmit goddán (Amnesty International).

sámeservodagas. Fysalaš ja seksuála veahkaválddi lassin lea dárbu giddet fuomašumi eará veahkaválddi hámiide, mat eai leat nu oinnolaččat, dego symbolalaš ja struktuvrralaš veahkaváldái sihke servodaga siskkobealde muhto maiddá veahkaváldái, mii bohtá servodaga olggobealde ja čuohcá olles álbmogii (omd. dáruiduhttin, ásodatskuvllat). Dát áššit leat oassin sámiid vuoigatvuodain ja vuoiggalaš sámi servodagas ja daid oktasaš, servodatlaš giedahallan lea eaktun kollektiiva iešmearrideami lihkestuvvamii. Veahkaváldi nissoniid vuostá galgá áddejuvvot almmolaš olmmošvuoigatvuodaide gullelaš, ii priváhta áššin, dego leamaš dábálaš politihkalaš oktavuodain. Priváhta-almmolaš juohku lea guhká hehtten veahkaválddi giedahallama servodatlaš áššin. Vaikko liberála riektejurddašeapmi lea lihkestuvvan muhtin muddui loktemis persovnnalaš veahkaválddi olmmošvuoigatvuohtaáššin, dat ii leat lihkestuvvan seamma bures dahkamis struktuvrralaš veahkaválddi oinnolažžan (Peterson 1990; Youngs 2003).

Nissoniid vuoigatvuodát ja dásseárvu eai gáibit iige mearkkaš dan, ahte nissonolbmot ožžot válddi ja šaddet ráđđejeaddji sajádahkii albmáid sadjái (oktageardánis rollaid molsun). Dat ii mearkkaš maiddá dan, ahte nissonat galget “šaddat almmáiolmmožin” sin árvvuid, láhttema ja doaimmaid ektui, dego fránskalaš feministtalaš filosofa Luce Irigaray lea buktán ovdan. Son oaivvilda, ahte dásseárvosažžan šaddan ii leat doarvá, danne go dat dušše mearkkaša dan, ahte nissonat “šaddet seammaláganin” go almmáiolbmot ja danne heitet leamen nissonolbmuid. Son oaidná dihto váttisvuodaid beastinlihkadusain (liberation movements): “Jos nissonat diktet iežaset dárvanit válddi gillii (trap), auktoritehta spealuide, jos sii diktet maskulina politihka paranoia doaibmavugiid nuoskidit iežaset, sis ii leat šat mihkkige dadjamaš *nissonolmmožin*” (Irigaray 1985, 166).

Nissonat galget baicce hutkat ođđalágan válddi hámiid, mat eai vuodđuduva veahkaváldái, ráđdemii ja domineremii. Jos mii geahččat váldi-sáni etymologalaš duogaža, mii gávdnat ahte dan láhtengiela ruohtas, *posse*, máksá “sáhttit/máhttit dahkat juoidá.” Váldi ii nappo dárbbas leat geange vuostá dahje badjel, muhto dat sáhtta máksit ovdamearkan rievadanvejolašvuodaid ovtas earáiguin. Dákkár váldeáddejupmi lea generatiivvalaš ja kreatiivvalaš ja dasa gullá juohkin, ii dušše gáibideapmi, ja dat sáhtta ovttahttit olbmuid ođđaláhkai ovtasbargat ja hutkat alternatiivvaid (Guinier&Torres 2003). Dat laktása maiddá kollektiiva fámosmuvvamii (empowerment). Fámosmuvvan lea kritiserejuvvon das, ahte dat dávjá reduserejuvvo persovnnalaš dássái nu, ahte dat ii váldde vuhtii servodaga

stuktuvrralaš hehttehusaid, mat leat nuppástusaid ovddas (Ristock 1996). Fámusmuvvan kollektiiva dásis sáhtta baicce doaibmat vuodđun oktasaš politihkalaš doibmii, mii vuostálastá ja bidjá jearaldatvuložin ráđđejeaddji váldestruktuorra (Moffett&Morgan 1999). Eamiálbmotservodagain dása gullá earret eará árbevieruid guorahallan; dat ahte mii fuomášit mo historjá lea rievddan árbevieruid ja ahte mii dutkat kritihkalaččat mo árbevierru geavahuvvo ja man várás. Árbevierru ii leat goassige viidát (historjjálaš, politihkalaš) konteavstta haga, muhto seammas mii galgat atnit mielas, ahte árbevieru dahje kultuvrra ii maid sáhte sivahit dalle go servodaga hástalusaid dahje váttisvuodaid ruohttasat leat eará sajis ja eambo mánggabealat go dávjá jurddašit. Kollektiiva fámusmuvvan ja ođđalágan váldeáddejupmi sáhttet addit midjiide ođđalágan vejolašvuodaid duostut dáid mánggabealat hástalusaid iežamet servodagain.

Gáldut:

- Ackerman, Lillian A. 2002. Gender equality in a contemporary Indian community. – *Many Faces of Gender: Roles and Relationships through Time in Indigenous Northern Communities*. L. Frink, R. S. Shepard and G. A. Reinhardt. Boulder/Calgary: University Press of Colorado/University of Calgary Press: 27-36.
- Aikio, Inger-Mari. 1999. Kirjoittaessani lakaisen sydämen roskia. – *Ei alkua ei loppua. Saamelaisten puheenvuoro*. E. Helander and K. Kailo. Helsinki: Like: 72-84.
- Amnesty International. Worldwide scandal. –. 2007.
- Aslaksen, Eilif. 2007. Aili utsatt for hesketeknikk. – *NRK Sámi Radio*.
- Balto, Asta. 1997. *Sámi mánáidbajásgeassin nuppástuvvá*. Oslo: Ad Notam Gyldendal.
- Balto, Asta. 1997. Árbevierru ja ođđa jurddašeapmi kultuvrralaš diehtosirdimis. – *Diehtu ja gelbbolasvuohta Sámis. Sámi skuvla šaddamin. Sámi oahpposuorggi diliin*. A. Balto. Kárášjohka: Davvi Girji: 39-58.
- Bäckman, Louise. 1982. Female--divine and human: a study of the position of the woman in religion and society in Northern Eurasia. – *The Hunters*. Å. Hultkrantz and Ø. Vorren. Tromsø: Universitetsforlaget: 143-162.
- Denetdale, Jennifer Nez. 2006. Chairmen, Presidents, and Princesses: The Navajo Nation, Gender, and the Politics of Tradition. – *Wicazo Sa Review* 21(1): 9-28.
- Eikjok, Jorunn. 2000. Indigenous Women in the North. The Struggle for Rights and Feminism. – *Indigenous Affairs* 3(38-41).
- Green, Joyce. 2000. Constitutionalizing the Patriarchy: Aboriginal Women and Aboriginal Government. – *Expressions in Canadian Native Studies*. R. F. Laliberte. Saskatoon: University of Saskatchewan Extension Press: 328-54.
- Green, Joyce. 2001. Canaries in the Mines of Citizenship: Indian Women in Canada. – *Canadian Journal of Political Science* 34(4): 715-38.

- Green, Joyce. 2005. Toward conceptual precision: Citizenship and rights talk for Aboriginal Canadians. – *Insiders and outsiders: Alain Cairns and reshaping of Canadian citizenship*. G. Kernerman and P. Resnick. Vancouver: UBC Press: 227-241.
- Guinier, Lani & Gerald Torres. 2003. The miner's canary. – *Yes!* 28-31.
- Gutiérrez, Margarita & Nellys Palomo. 2000. A woman's eye view of autonomy. – *Indigenous autonomy in Mexico*. A. B. C. y. Mayor. Copenhagen: IWGIA: 53-82.
- Guttorm, Eino. 1998. Everybody is Worth a Song. – *No Beginning, No End. The Sami Speak Up*. E. Helander and K. Kailo. Edmonton: Canadian Circumpolar Institute/Nordic Sami Institute: 64-8.
- Irigaray, Luce. 1985. *This Sex which is Not One*. Ithaca: Cornell University Press.
- Irlbacher-Fox, Stephanie. 2001. Women's participation in self-government negotiation in Northwest Territories, Canada. – *Taking wing conference report*. Helsinki: Ministry of Social Affairs and Health: 144-151.
- Joks, Solveig. 2001. *Boazosámi nissonolbmot – guovddážiis báike- ja siidadoalus, muhto vajálduvvon almmolaččat*. Guovdageaidnu: Sámi Instituhtta.
- Juuso, Inga. 1998. Yoiking Acts as Medicine for Me. – *No Beginning No End. The Sami Speak Up*. E. Helander and K. Kailo. Edmonton: Canadian Circumpolar Institute/Nordic Sami Institute: 132-46.
- LaRocque, Emma. 1997. Re-examining Culturally Appropriate Models in Criminal Justice Applications. – *Aboriginal and Treaty Rights in Canada: Essays on Law, Equity and Respect for Difference*. M. Asch. Vancouver: UBC Press: 75-96.
- Lehtola, Veli-Pekka. 1994. *Saamelainen evakko. Rauhan kansa sodan jaloissa*. Vaasa: City Sámit.
- Lehtola, Veli-Pekka. 2000. *Nickul, rauhan mies, rauhan kansa*. Inari: Kustannus Puntsi.
- Lukkari, Rauni Magga. 1998. Where Did the Laughter Go? – *No Beginning, No End. The Sami Speak Up*. E. Helander and K. Kailo. Edmonton: Canadian Circumpolar Institute/Nordic Sami Institute: 103-10.
- Lukkari, Rauni Magga. 1999. Mihin katosi tämä nauru? – *Ei alkua ei loppua. Saamelaisten puheenvuoro*. E. Helander and K. Kailo. Helsinki: Like: 139-46.
- Martin-Hill, Dawn. 2003. She No Speaks and other colonial constructs of "the traditional woman". – *Strong women stories. Native vision and community survival*. K. Anderson and B. Lawrence. Toronto: Sumach Press: 106-20.
- Medicine, Beatrice. 1993. North American indigenous women and cultural domination. – *American Indian Culture and Research Journal* 17(3): 131-130.
- Moffett, Deborah & Mary Lou Morgan. 1999. Women as organizers: Building confidence and community through food. – *Women Working the Nafta Food Chain. Women, Food and Globalization*. D. Barndt. Toronto: Second Story Press: 222-36.
- Monture, Patricia A. 2004. The right of inclusion. Aboriginal rights and/or Aboriginal women? – *Advancing Aboriginal claims. Visions, strategies, directions*. K. Wilkins. Saskatoon: Purich: 39-66.
- Moss, Wendy. 1990. Indigenous Self-Government in Canada and Sexual Equality Under the Indian Act: Resolving Conflicts between Collective and Individual Rights. – *Queen's Law Journal* 15(2): 279-305.
- Nahanee, Theresa. 1997. Indian Women, Sex Equality and the Charter. – *Women and the Canadian State*. Montreal: McGill-Queen's University Press: 89-103.

- Napoleon, Val. 2005. Aboriginal self-determination: Individual and collective selves. – *Atlantis* 29(2): 31-46.
- Nickul, Karl. 1970. *Saamelaiset kansana ja kansalaisina*. Helsinki: SKS.
- Olsson, Sven E. & Dave Lewis. 1995. Welfare Rules and Indigenous Rights: the Sami People and the Nordic Welfare States. – *Social Welfare with Indigenous Peoples*. J. Dixon and R. P. Scheurell. London & New York: Routledge: 141-87.
- Paltto, Kirsti. 1989. *Guovtteoavvat nisu*. Ohcejohka: Gielas.
- Paltto, Kirsti. 1998. One Cannot Leave One's Soul by a Tree Trunk. – *No Beginning, No End. The Sami Speak Up*. E. Helander and K. Kailo. Edmonton: Canadian Circumpolar Institute/Nordic Sami Institute: 23-42.
- Paulaharju, Samuli. 1921. *Kolttain mailta: kansatieteellisiä kuvauksia Kuollanlapista*. Helsinki: Kirja.
- Peterson, V. Spike. 1990. Whose rights? A critique of the 'givens' in human rights discourse. – *Alternatives* 15: 303-344.
- Poikajärvi, Ulla. 1996. Árbevirolas nissongovva. Review of *Guovtteoavvat nisu*. – *Gába*. 3/4: 20.
- Pulk, Åse. 2005. Boasttut bajásgeassán nieiddaid. – *Min Áigi*. Kárásjohka: 6-7.
- Pulk, Åse. 2005. Ártegis guottut hirbmáhuhttet. – *Min Áigi*. Kárásjohka: 6-7.
- Razack, Sherene. 2004. Imperilled Muslim women, dangerous Muslim men and civilised Europeans: Legal and social responses to forced marriages. – *Feminist Legal Studies* 12: 129–174.
- Ristock, Janice L. & Joan Pennell. 1996. *Community Research as Empowerment. Feminist Links, Postmodern Interruptions*. Toronto, New York, Oxford: Oxford University Press.
- Shanley, Kate. 1988. Thoughts on Indian Feminism. – *A Gathering of Spirit: a Collection by North American Indian Women*. B. Brant. Ithaca N.Y: Firebrand Books: 213-15.
- Smith, Andrea. 2005. Native American Feminism, Sovereignty, and Social Change. – *Feminist Studies* 31(1): 116-132.
- Solem, Erik. 1970. *Lappiske rettstudier*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Stordahl, Vigdis. 2001. The Sami Parliament in Norway: Limited access for women? – *Taking wing conference report*. Helsinki: Ministry of Social Affairs and Health: 129-134.
- Stordahl, Vigdis. 2003. Sametinget - kvinner begrenset adgang? Refleksjoner over debatten om kvinnerepresentasjonen på Sametinget. – *Samer, makt og demokrati*: 219-245.
- Sámi Instituhtta. 1979. Boazosámi æmidiid bargodilálasvuodat. Flyttsamekvinnens arbeidssituasjon. Poronhoitossaamelaisnaisten työtilanteesta. – *Diedut* 4.
- Sárá, Máret, (doaimm.). 2002. *Boazodoalloeláhusa nissonpolitihkalas seminára*. Romsa: Boazodoallohálddahus.
- Sárá, Máret, (doaimm.). 2003. *Boazodoalloeláhusa nissonpolitihkalaš seminára. Seminar om kvinnepolitikk in rendriftsnæringen*. Raporta/Rapport. 10 Dec. 2002 Romsa/Tromsø. Alta: Boazodoallohálddahus.
- Sárá, Máret. 2003. Mann og kvinne like viktig. FN kvinnekonvensjon inn i Reindriftsloven. – *Reindriftsnytt/Boazodoallo-oddasat*. 2: 52-5.
- Utsi, Elle Merete. 2005. Dievddut bargagohtán. – *Min Áigi*. Kárásjohka: 9.
- Utsi, Elle Merete. 2006. Bearehaga rinžžistit. – *Min Áigi*: 5.
- Utsi, Elle Merete. 2006. Dásseárvu maid sivvan rohčosemiide. – *Min Áigi*: 6-7.
- Utsi, Josef Isak. 2005. NBR stivrras ii gávdno dásseárvu. – *Min Áigi*: 4-5.

- Utsi, Josef Isak. 2005. Nissonolbmot dahkkojit bogostahkan. – *Min Áigi*: 4.
- Valkeapää, Nils-Aslak. 1998. I Have No Beginning, No End. – *No Beginning, No End. The Sami Speak Up*. E. Helander and K. Kailo. Edmonton: Canadian Circumpolar Institute/Nordic Sami Institute: 87-98.
- Youngs, Gillian. 2003. Private pain/public peace: Women's rights as human rights and Amnesty International's report on violence against women. – *Signs* 28(4): 1209-1229.
- Ås, Berit. 2004. Master suppression techniques. –. 2006: Website.